

ПОДІЇ

УДК 55.092

В. Павлишин, д-р геол.-мінералог. наук, проф.
E-mail: V.I.Pavlyshyn@gmail.com
Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України
пр-т Акад. Палладіна, 34, м. Київ, 03680, Україна,
А. Виршило, інж.
E-mail: antvi@ukr.net
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ННІ "Інститут геології", вул. Васильківська, 90, Київ, 03022, Україна

УКРАЇНСЬКИЙ ГЕОЛОГІЧНИЙ СЛУЖБИ – 100 РОКІВ

(Рекомендовано членом редакційної колегії д-ром геол. наук, проф. В.А. Михайловим)

До створення Українського геологічного комітету геолого-мінералогічні дослідження на сучасній території України здійснювали здебільшого кафедри мінералогії (мінералогії й геонозії) Харківського, Київського, Новоросійського, Львівського університетів, Катеринославського вищого гірничого училища, а також академічні установи, університети та природознавчі товариства Австро-Угорщини, Польщі та Росії.

Йшла Перша світова війна. На допомогу фронту в Україні прийшли геологи, об'єднавшись у гідрогеологічний організації "ГидроЮЗ" (гидрогеологическое отделение управления гидротехнических работ армий Юго-Западного фронта), а також у Відділі сировини Київського комітету військово-технічної допомоги, який став неофіційним філіалом Петроградської комісії сировини, очолюваної О.Є. Ферсманом.

З настанням миру на базі цих організацій було утворено Крайову геологічну раду, яку очолював В.І. Лучицький. Він вважав, що оскільки основним напрямом робіт Відділу сировини були геологічні дослідження, то логічно зберегти та розвинути саме цей напрям, надавши йому статус постійної геологічної установи – Українського геологічного комітету.

В.І. Лучицький підготував записку "До питання про створення Українського геологічного комітету", в якій обґрунтував наукову та практичну доцільність створення цієї установи, передусім для геологічного вивчення території України, навів проект статуту Комітету.

У статуті УГК було сформульовано архіважливе положення про те, що Комітет координуватиме та об'єднуватиме всі геологічні роботи, які будуть проводитися на території України. Далі пішли організаційні кроки – переговори з Міністерством торгів та промисловості, які завершилися затвердженням урядом статуту і статутів УГК 1 лютого 1918 р. Цією датою започатковано офіційну історію Геологічної служби України у формі УГК. Перший склад комітету був обраний на засіданні колишнього Відділу сировини, який фактично об'єднав всіх київських геологів.

Ключові слова: Український геологічний комітет, Геологічна служба України, В.І. Лучицький, Б.Л. Лічков, В.В. Різниченко, В.М. Чирвінський.

До створення Українського геологічного комітету (УГК) геолого-мінералогічні дослідження на сучасній території України здійснювали здебільшого кафедри мінералогії (мінералогії й геонозії) Харківського, Київського, Новоросійського (нині Одеського), Львівського університету, Катеринославського вищого гірничого училища (нині Національний гірничий університет України, м. Дніпро), а також академічні установи, університети та природознавчі товариства Австро-Угорщини, Польщі та Росії [1, 2, 7, 9, 12, 13].

Наші великі попередники, засновники та майбутні активні працівники Українського геологічного комітету та Української Академії наук – В.І. Вернадський, В.І. Лучицький, В.В. Різниченко, В.М. Чирвінський, Б.Л. Лічков, М.І. Безбородько, П.А. Тутковський та ін. – прекрасно розуміли наукову та практичну доцільність всебічного вивчення перспективних, але слабо досліджених мінеральних комплексів України (наприклад, перелік праць, які тією чи іншою мірою стосувалися мінералогії України до 1917 р. [8], ледь перевищував 60 назв) і водночас усвідомлювали, що силами однієї університетської науки, скромно представленої в Україні на початку ХХ ст., неможливо вирішити цю складну проблему, особливо коли вона стосується Українського щита [17]. Вкрай необхідні були нові ефективні форми організації науково-виробничого процесу, який пришивдшили Перша світова війна та революційні події 1917 р.

Питання про територіальне розміщення наукових і виробничих геологічних установ і організацій у величезній Російській імперії виникло задовго до Жовтневого перевороту. Згодом приват-доцент Київського університету Б.Л. Лічков у друкованому органі УГК "Вісник Українського геологічного комітету" (1919, вип. 1) написав: "уряд старої Росії до смішного боявся усякого сепаратизму: не тільки політичного, але ж і культурного..."

Тим часом місцеві осередки наукової праці були необхідні, і наукові працівники на місцях знали це найкраще. Зокрема, численні наукові діячі в межах геологічного дослідження території Росії добре розуміли, що одного геологічного осередку для держави замало, що потрібне утворення нових автономних осередків при умовах координації їх праці з працями старого осередку" (цит. за: В.І. Онопрієнко "Володимир Іванович Лучицький", 1991).

Мова йде передусім про потужний, створений у Петербурзі 1882 р. Геологічний комітет, покликаний скласти загальногеологічну карту Росії й здійснювати детальні роботи в гірничо-промислових районах. Вважається, що ця структура Росії була зразковою науково-виробничою установою, яка зуміла за короткий термін організувати планомірні систематичні дослідження більшості її території. До цих робіт були залучені як позаштатні працівники (штатних працівників було дуже мало) фактично всі геологи Росії. У Києві за завданням Геологічного комітету працювали К.М. Феофілактів, В.Ю. Тарасенко, В.І. Лучицький та ін. Проте з часом стало зрозуміло, що впоратися з величезним обсягом завдань геологічного вивчення території Росії лише Геологічному комітету було не під силу. Яскравий приклад – Донецький кам'яновугільний басейн. Ні оптимальна організація робіт, ні залучення закордонних фахівців кардинально не вирішували складні проблеми вивчення й ефективного освоєння Донбасу [14]. Тому народилася ідея створення відділень Комітету в різних регіонах Росії, як у самому Комітеті, так і на місцях. Згодом ця ідея була втілена в життя 1 лютого 1918 р. у формі регіональної структури загальногеологічного Геологічного комітету – **Українського геологічного комітету (УГК)**, якому передували викладені нижче продуктивні організаційні заходи [3, 10, 11, 13, 15, 16].

Оскільки геологи були зосереджені в Київському університеті св. Володимира, то саме в його надрах народився,

оформився і професійно зміцнів УГК. Перші роки його діяльності пройшли у приміщеннях університету, комітет складався з його працівників і випускників, використовував університетську бібліотеку, матеріально-технічну та лабораторну базу. Ключову роль у первісних заходах на шляху створення УГК відіграли дві особи – яскравий представник другого покоління феофілактової школи – професор В.І. Лучицький й приват-доцент, майбутній професор Б.Л. Лічков (представник андрусівської школи).

Йшла Перша світова війна. На допомогу фронту в Україні прийшли геологи, об'єднавшись у гідрогеологічний організації "ГидроЮЗ" (гидрогеологическое отделение управления гидротехнических работ армий Юго-Западного фронта), а також у Відділі сировини Київського комітету військово-технічної допомоги, який став неофіційним філіалом Петроградської комісії сировини, очолюваної О.Є. Ферсманом.

Відділ сировини, за ініціативою В.І. Лучицького, було створено у березні 1917 р. Сприяв цьому процесу О.Є. Ферсман, який на початку 1917 р. прибув до Києва, щоби проконсультувати київських геологів щодо завдання і принципів діяльності керованої ним Комісії. За даними В.І. Онопрієнка [15], історичні дослідження якого широко використані в цій статті, на першому засіданні Відділу сировини Комітету військово-технічної допомоги, яке відбулося 29 березня 1917 р. в Києві, були присутні 19 геологів. В.І. Лучицький виступив з програмною доповіддю. Основними завданнями Відділу, на його думку, повинні бути такі: 1) вивчення гірничохімічних багатств на території Південно-Західного фронту та в прилеглий смузі; 2) створення бюро для збору і накопичення інформації про корисні копалини; 3) дослідження будівельних матеріалів; 4) складання картографічних матеріалів та підготовка брошур; 5) педагогічна діяльність в галузі військової геології.

На загал "ГидроЮЗ" і Відділ сировини виконали надзвичайно великий обсяг розмаїтій, здебільшого геологічної роботи, у т. ч. Відділ сировини за власною ініціативою приступив до складання двохсторонньої військово-геологічної карти прифронтової смуги Південно-Західного фронту.

З настанням миру ці організації було розформовано й на їхній базі утворено цивільного толку Крайову геологічну раду, яку очолив В.І. Лучицький. Він вважав: оскільки основним напрямом робіт Відділу сировини були геологічні дослідження, то логічно зберегти та розвинути саме цей напрям, надавши йому статус постійної геологічної установи – Українського геологічного комітету, який не конкуруватиме з Геологічним комітетом у Петрограді [15]. Київські геологи, всебічно проаналізувавши пропозицію В.І. Лучицького, вирішили просити його, а також В.М. Чирвінського і Б.Л. Лічкова підготувати проект нової науково-практичної організації (УГК) в Києві, у т. ч. скласти пояснювальну записку до нього, передбачити штатні одиниці та план роботи нової установи на найближчий час.

В.І. Лучицький підготував записку **"До питання про створення Українського геологічного комітету"**, в якій обґрунтував наукову та практичну доцільність створення цієї установи, передусім для геологічного вивчення території України, навів проект статуту Комітету. В його основу був покладений статут Геологічного комітету, але з однією принциповою новацією. На думку В.І. Лучицького, УГК, на відміну від Геологічного комітету в Петербурзі, повинен був стати міжвідомчою установою, оскільки геологічні знання необхідні не лише для розвитку промисловості, а й для будівництва, транспорту, військових потреб та навіть медицини. На жаль, ця принципова позиція статуту УГК не могла бути оформлена організаційно в ті роки, але залишилась в його статуті. І УГК практично керувався нею, обслуговуючи геологічні потреби різних державних органів та відомств.

Крім того, у статуті УГК було сформульовано архіважливе положення про те, що Комітет координуватиме та об'єднуватиме всі геологічні роботи, які будуть проводитися на території України. Далі пішли організаційні кроки – В.І. Лучицький вступив у переговори з Міністерством торгів та промисловості, які завершилися високою постановою: статут і штати УГК затверджені урядом 1 лютого 1918 р. Цією датою започатковано офіційну історію Геологічної служби України у формі УГК. Перший склад комітету був обраний на засіданні колишнього Відділу сировини, який фактично об'єднав усіх київських геологів. Міністерство затвердило з 1 лютого 1918 р. директором Комітету В.І. Лучицького, геологами – Г.С. Буреніна, Б.Л. Лічкова, В.В. Мокринського, В.В. Різниченка, кандидатом у геологи О.В. Красовського, притомно Г.С. Буренін і В.В. Різниченко були прикомандировані до гідрогеологічного відділу Міністерства земельних справ та визначалися позаштатними геологами Комітету.

Влітку цього ж року склад Комітету був розширений. До нього ввійшли І.І. Гінзбург, М.І. Безбородько, К.І. Тимофеев (вихованець Університету св. Володимира), В.М. Чирвінський, Ф.П. Швець і М.М. Архангельська (вихованка Вищих жіночих курсів). Восени, точніше 21 вересня 1918 р., запрацювала Вчена рада УГК (нині б ми назвали Колегія), до якої увійшли, окрім директора, штатних і позаштатних геологів, представники вишів України: професори П.Я. Армашевський, В.В. Дуб'янський (Університет св. Володимира), М.Й. Лебедев і Л.Л. Іванов (Катеринославський гірничий інститут), В.Д. Ласкарьов (Новоросійський університет), Д.М. Соболев (Харківський університет), С.П. Попов (Новоолександрівський сільськогосподарський інститут). Згодом, після заснування УАН, до Ради УГК ввійшов В.І. Вернадський, який ще на стадії підготовчої роботи зі створення УАН стверджував, що з метою запобігання паралелізму в роботі та марної трати сил і грошей доцільно об'єднати всі геологічні дослідження в єдиному Українському геологічному комітеті, зробивши його міжвідомчим і зв'язавши його з Академією наук. Геологи УГК, зокрема В.І. Лучицький і Б.Л. Лічков, виступили з ініціативою встановлення тісних контактів між УГК і Академією наук. Була навіть висловлена ідея про УГК як один із підрозділів фізико-математичного відділу УАН. На жаль, через об'єктивні причини, цього не сталося. Тим не менше, засновані у 1918 р. дві доленосні установи – УГК і УАН – пройшли складний шлях взаємостосунків, які вельми позитивно позначилися на розвитку науки, культури та економіки України, ще й тому, що в обох структурах працювали одні й ті ж видатні вчені. Згадаємо, як це започатковувалося.

У буремні дні України в 1919 р. В.І. Вернадський засновує чергову Комісію з вивчення природних багатств України [6], в якій об'єднує вчених і практиків на штапт Петроградської комісії з вивчення природних багатств і продуктивних сил Росії, з академіком В.І. Вернадським на чолі. До її складу, зокрема, ввійшли представники УГК – І.І. Гінзбург, В.М. Чирвінський, Б.Л. Лічков, В.І. Лучицький, П.А. Тутковський, всього 30 осіб. З цієї Комісії була тісно пов'язана Секція підземних багатств України, яка очолювалася професором В.І. Лучицьким і входила до складу Українського наукового товариства. Членом цієї секції був також В.І. Вернадський. Комісія і Секція розгорнули роботу широким фронтом – під керівництвом В.І. Лучицького розпочалося вивчення корисних копалин України, у т. ч. донецького вугілля; запрацював відділ торфу, розпочала роботу гідротехнічна секція (В.І. Лучицький); засновано серію "Матеріали по геології України", у портфелі якої знаходилося 200 друкованих аркушів, готових до друку. Шляхетну мету названої вище Комісії –

вивчити природні багатства України та напрацювати методи найраціональнішого використання цих багатств – втілюють у життя донині.

Наприкінці 1919 р. Комісію з вивчення природних багатств України очолив П.А. Тутковський як голова, В.В. Різниченко – як секретар. Вона зробила ще чимало добрих справ, які стали спільним доробком УГК і УАН і врешті-решт була перетворена в Раду виробничих сил Української РСР (СОПС).

Не забував В.І. Вернадський про УАН і УГК, перебуваючи поза межами України. В.Л. Лічкову 10 грудня 1922 р. він писав: *"Я часто думаю о Вас и о всех в Киеве, об Академии, Геологическом комитете, Украине... Послал свои работы, еще начатые в Киеве, не знаю дошли ли"* (Переписка В.И. Вернадского с Б.Л. Лічковим, 1979, т. 1, с. 27).

Повертаємося до УГК. 1918 р. відбулося 25 засідань УГК, 5 засідань Комісії з корисних копалин і 3 засідання Комісії з будівельних матеріалів, на яких обговорювали широке коло питань: проект статуту Комітету, план його робіт, кошторис, обрання членів та співробітників Комітету, ставлення до УАН, координація діяльності УГК та Гідрогеологічного відділу Міністерства земельних справ, відповіді на запити Гірничого департаменту та інших відомств, план польових робіт на літо 1918 р., інструкції до складання геологічної карти корисних копалин, кошторис на 1919 р. та інші документи та матеріали. На жаль, у 1918 р. діяльність Комітету була здебільшого лабораторно-кабінетною: складні політичні та військові події в Україні не дали можливості розгорнути польові дослідження. Тому було вирішено зібрати докупи та систематизувати всі матеріали з геології, напрацьовані до того часу. Для цього була складена карта дослідженості території України, яка наочно показала, що 60-верстна геологічна карта Геологічного комітету вже не задовольняла потреб регіонального вивчення України.

Водночас геологи Комітету почали складати карту корисних копалин України в 10-верстному масштабі, яка за ступенем детальності повинна була істотно відрізнятись від аналогічної геологічної. Комітет приступив й до складання 10-верстної карти будівельних матеріалів України. Ідея В.І. Лучицького полягала в тому, щоб ці три карти доповнювали одна одну та разом створили цілісний образ стану геологічної дослідженості території України. Складання карт вимагало копії роботи з літературними джерелами як друкованими, так і рукописними, перевірки та коригування літературних даних на місцях. Ця найнеобхідніша праця мала стати фундаментом для складання покажчика літератури з корисних копалин та відповідних довідників як необхідних додатків до карт. Для розширення бази своїх даних УГК зібрав відомості про адреси рудників, кар'єрів, заводів, фабрик, що оброблювали мінеральну сировину, і надіслав їм спеціальні анкети. Було одержано 60 відповідей від 38 установ, фабрик та осіб стосовно 116 кар'єрів корисних копалин та будматеріалів, про 60 родовищ цілющих джерел, озер та грязей, а також геологічних розрізів багатьох свердловин уздовж ліній залізниць. Для довідників з корисних копалин та будматеріалів, а також для загального уявлення про геохімію надр України Комітет зібрав тисячу розмаїтих результатів аналізів корисних копалин, гірських порід, мінералів, ґрунтів тощо.

Для проведення лабораторних досліджень будматеріалів України була організована спеціальна комісія, до складу якої ввійшли В.І. Лучицький, В.М. Чирвінський, М.І. Безбородько, К.І. Тимофеев, М.М. Архангельська (остання зайнялася обробкою зразків будматеріалів з колекцій Київського університету та Політехнічного ін-

ституту). Вже у 1918 р. УГК дав багато відповідей на запити різних відомств щодо місцезнаходжень кам'яного та бурого вугілля, кременів, глин, графіту.

1919 р. був надзвичайно тяжким для УГК, як і для УАН та університету, у зв'язку з подіями громадянської війни. Нemoжливими стали не тільки польові дослідження, а й усілякі роботи взагалі, оскільки Комітет не одержував фактично жодних коштів для своєї діяльності. Лише наприкінці 1920 р. стан Комітету став поліпшуватися. У 1921 р. був затверджений кошторис УГК – вперше у такому обсязі, що з'явилася можливість провести літні польові роботи.

Але цих асигнувань все-таки було недостатньо для розгортання повнокровних польових робіт, і тому УГК уклав договір з Управлінням гірничопромислових розвідок Південно-Західного району ("Югзаппромразведка") і на його кошти відправив у поле 10 партій. Зокрема, В.М. Чирвінський досліджував буровугільні родовища Херсонщини, М.І. Безбородько – геологію родовищ будматеріалів на Поділлі, Р.Р. Виржиківський – Подільський фосфоритовий район (розробив план відродження фосфоритової промисловості), В.В. Різниченко – жорнові пісковики; В.І. Лучицький, Р.М. Палій, О.В. Красовський вели геологічну зйомку тощо. Підсумки робіт партій у 1921 р. були опубліковані в перших виданнях "Праць" Комітету. У цьому ж році організовано Катеринославський філіал УГК, який, на жаль, функціонував недовго.

Геологічну службу в Україні було кардинально реорганізовано 1922 р. У зв'язку із затвердженням нового положення про Геологічний комітет у Петрограді 1 жовтня 1922 р. УГК був перетворений на автономну філію останнього, якій доручалося продовжувати дослідження на території республіки. Водночас було винесено рішення про приєднання до Українського відділення Геологічного комітету (УВГК) "Югзаппромразведки", або Української філії Центрального управління промислових розвідок. З приєднанням УГК до Геологічного комітету вперше визначився постійний штат УВГК – 14 штатних одиниць, а з приєднанням "Югзаппромразведки" – 23 одиниці. До складу Відділення в 1923 р. ввійшли В.І. Лучицький (голова та завідувач Бюро обліку), О.В. Красовський, В.М. Чирвінський та О.Є. Зеленко, геологи-розвідники В.В. Мокринський та С.Г. Коклик, поза штатні геологи-співробітники В.С. Левитський, М.В. Фремд, Р.М. Палій. До Наукової ради відділення ввійшли акад. АН УРСР П.А. Тутковський і проф. В.В. Дуб'янський. Павло Аполлонович, переобтяжений академічною роботою, поступово відходить від УГК і в 1926 р. створює Інститут геологічних наук НАН України (сучасна назва) [11].

1923 р. Відділ регіональної геології проводив польові роботи, в яких брали участь й університетські геологи. Так, Б.Л. Лічков проводив дослідження в північно-східній частині 32-го аркуша 10-верстної геологічної карти і займався картуванням у Звенигородському повіті; Р.Р. Виржиківський продовжував вивчати фосфоритовий район у Могильовському повіті, Р.М. Палій – в Ізюмському. Під час камерального періоду В.І. Лучицький обробив матеріали з гідрогеології України та петрографії Українського щита, Б.Л. Лічков – з тектоніки України та стратиграфії Мангизлака, а В.В. Дуб'янський – з петрографії та мінералогії пегматитів Волині тощо.

У 1923 р. при УВГК були створені комісії: каолінова (В.І. Лучицький, С.Г. Коклик, Б.Л. Лічков, Б.С. Лисін, Ю.І. Фрейвальд, М.В. Фремд, В.М. Чирвінський), з вивчення кір вивітрювання (Б.Л. Лічков, М.І. Ожегова, В.М. Чирвінський), буро-вугільна (В.І. Лучицький, П.І. Ва-

силенко, С.Г. Коклик, Б.Л. Лічков, В.М. Чирвінський), гідрогеологічна (В.І. Лучицький, Г.С. Буренін, Є.Л. Лічкова, Б.Л. Лічков, В.В. Різниченко).

УВГК стало однією з перших установ в Україні, яка напружувала п'ятирічний план розвитку регіонально-геологічних досліджень у 1924–1929 рр. У ньому ключовою була ідея про перехід в Україні до зйомок детальніших ніж 10-верстного масштабу. Неможливо не визнати стратегічне значення першого п'ятирічного плану, розробленого УВГК та прийнятого на засіданні Наукової ради 12 травня 1923 р. Найближчими завданнями геологи України вважали вивчення родовищ фосфоритів та каолінів, які мали виняткове значення для відродження в Україні фосфоритової, фарфорової та паперової промисловості. Саме тому під керівництвом В.І. Лучицького здійснювалося детальне дослідження Подільського фосфоритового району і каолінових родовищ (В.В. Мокринський, О.Є. Зеленко, С.І. Баженов та ін.). Без будь-якої допомоги з боку інших установ УВГК відновило роботу двох зруйнованих каолінових заводів – Лозовиковського та Райковського і розвідало кілька родовищ каоліну: В.В. Мокринський – Лозовиковське, О.Є. Зеленко – Новоселицьке, Паланкінське та Курделевське, В.С. Левитський – родовище Вертисева Балка, М.В. Фремд – Райновське, С.І. Баженов – Турбівське, Ю.В. Фрейвальд – родовища Катеринославського району.

Новим у діяльності УВГК у 1923–1924 рр. стало складання карт різних геологічних систем, систематизація бібліографії геологічної літератури 1918–1923 рр., складання оглядів гірничої промисловості України. Трьохверстна зйомка проводилась: В.М. Чирвінським – у Звенигородському районі, Р.Р. Виржиківським – у Придністерському, Р.М. Палієм – в Північно-Ушицькому. У зв'язку з великими зсувами у Києві була здійснена детальна геологічна зйомка міста, підсумком якої стала геологічна карта Києва з докладним описом та інженерно-геологічною характеристикою. Ця робота поклала початок планомірній боротьбі з київськими зсувами. Видано збірник з корисних копалин України, в якому були статті: "Уголь Украины" (Б.Л. Лічков), "Графиты Украины" (В.М. Чирвінський), "Каолиновые месторождения Подолья" (О.Є. Зеленко), "Железная руда Волыни" (С.Г. Коклик), "Никопольское марганцевое месторождение" (М.В. Черногорова), "Ртуть Украины" (М.І. Ожегова).

У 1924 р. Держплан виділив кошти на пошукові роботи з метою покращення водопостачання Юзівки. Проведення робіт було доручено Донецькому меліоративному бюро, а організація гідрогеологічної розвідки – В.І. Лучицькому. Восени 1924 р. він сформував гідрогеологічну партію, завданням якої було визначення ресурсів водопостачання питною водою Юзівки та інших населених пунктів Донбасу. Роботи охопили верхню течію річок Кривий Торець, Кальміус, лівобережжя Вовчої загальною площею розвідки 1359 кв. верст. Проведено гідрогеологічне районування, складені 3-верстна геологічна та гідрогеологічна карти, а також зібрані відомості з петрографії, палеонтології, хімічного складу вод району, що дало змогу скласти повний гідрогеологічний опис і гідрогеологічні карти 1-верстного масштабу та розробити практичні рекомендації. Під керівництвом В.І. Лучицького та Р.М. Палія велись також роботи, скеровані на поліпшення водопостачання Артемівська.

На межі 1924–1925 рр. союзні відомства різко зменшили асигнування УВГК, що спричинило скорочення штатів Відділення – до чотирьох штатних одиниць. Тим самим під загрозу було поставлено здійснення п'ятирічного плану. Але завдяки підтримці українського уряду та ВРНГ УРСР у Києві, було розроблено та затверджено ВРНГ УРСР "Положення про Український Геологічний

комітет" як самостійну організацію з постійним штатом у 20 співробітників. У квітні 1925 р. Раднаркому УРСР виділив з резервного фонду на утримання персоналу та літні польові роботи 25 тис. крб. Така підтримка відновила нормальну діяльність геологічної установи.

У 1925 р. на польові роботи виїхало 20 партій: сім із них фінансувалися з бюджету СРСР, сім – з бюджету УРСР, шість – зі спецкоштів. Для з'ясування питань регіональної геології здійснювалася 3-верстна зйомка (партії Р.Р. Виржиківського, В.М. Чирвінського, Г.С. Буреніна). Крім того, партії В.І. Лучицького та Б.Л. Лічкова займалися 10-верстною зйомкою 31-го та 32-го аркушів, велася детальна зйомка Канівських дислокацій. Завдяки допомозі республіканських органів було намічено нові райони для 3-верстної зйомки – Ушомир-Овруцький (Л.А. Крижановський та М.І. Ожегова) та Маріуполь-Волновахський (В.І. Лучицький та А.А. Цитович). На союзні кошти працювала Побузька партія В.В. Мокринського з пошуків каолінів, графітів та залізних руд; на республіканські кошти – чотири партії: дві (Р.М. Палія та Р.Р. Виржиківського) – на фосфорити Поділля, партія О.Є. Зелена – на ізомські фосфорити та партія Й.І. Танатара – з вивчення газоносності Приазов'я.

У 1926–1927 рр. становище Укргеолкому зміцнилося, розширилась наукова тематика. Завдяки розвитку зв'язків з урядом УРСР та центральним Геологічним комітетом значно зросли його штати та фінансові можливості. У 1926 р. Комітету пощастило взяти в оренду будинок по вул. К. Лібкнехта, 34 і нарешті переїхати з приміщень університету. Велике значення для зміцнення авторитету Комітету мали організація та проведення у 1926–1927 рр. у Києві Другого Всесоюзного геологічного з'їзду, який став важливим етапом у розвитку геологічної науки в Україні. Головою з'їзду був обраний В.І. Вернадський. Активну участь у його роботі брали В.І. Лучицький, Б.Л. Лічков, М.І. Безбородько, В.М. Чирвінський, П.А. Тутковський.

Геологи Комітету влітку 1926 р., відповідно до п'ятирічного плану, провели потужні польові роботи. Бюро розвідок за дорученням різних установ та за їхні кошти здійснювало розвідувальне буріння фосфоритів Поділля для суперфосфатного комбінату, каолінів біля станції Долинської – для Центропапітресту, буріння для одержання артезіанських вод для будинку відпочинку ВУЦВК. Були розгорнуті роботи з гірничо-економічної зйомки Поділля та Донбасу.

У 1926–1927 рр. відбулися також серйозні зміни в політиці Геологічного комітету в Ленінграді щодо своїх відділень, розширена організаційна, наукова та частково фінансова допомога їм. Були створені секції: геологічної зйомки, гідрогеологічна, петрографічна, палеонтологічна; комісія з вивчення четвертинних відкладів, засновані шліфувальна майстерня, хімічна лабораторія. Зміцнилися зв'язки з гірничим відділом ВРНГ УРСР, трестами, господарськими органами республіки, Всеукраїнською Академією наук тощо.

Таким чином, можна вважати 1927 – роком остаточного становлення центрального органу і системи Геологічної служби України. Крім вирішення власне виробничих завдань, вони досягли і значних наукових результатів, які 12 березня 1928 р. у день святкування десятиріччя Укргеолкому відзначив В.М. Чирвінський у доповіді "Про наукові досягнення Українського відділення Геологічного комітету в галузі регіональної геології за 10 років його існування", а також М.І. Безбородько в доповіді "Українська кристалічна смуга і корисні копалини України". Серед найважливіших наукових досягнень, зокрема, називалось відкриття Р.Р. Виржиківським і Р.М. Палієм дислокованих товщ силурійських відкладів (до цього вважалося, що силур залягає тут не порушено), відкриття

на Поділлі Р.Р. Виржиковським палеогенових осадових порід (район с. Хощеватої), проведення В.І. Лучицьким та Д.М. Соболевим стратиграфічного розчленування докембрію Українського щита, петрографічний опис кристалічних порід Приазов'я.

Виятково актуальними виявилися гідрогеологічні дослідження Поділля, Київщини, Чернігівщини, Полтавщини та Донбасу, які проводились під керівництвом В.І. Лучицького та закінчилися підготовкою якісних гідрогеологічних карт із зображенням найголовніших водоносних горизонтів.

Отже, протягом діяльності УГК в 1918–1928 рр. закладено основи систематичного вивчення найголовніших корисних копалин, складено геологічну, гідрогеологічну карту й карти корисних копалин України, отримано нові дані зі стратиграфії докембрію УЩ, палеозою Поділля, мезо-кайнозою ДДЗ, виявлено новітні дислокації в околицях Канева та Придністер'я, розширена мінерально-сировинна база буровугільних родовищ, каолінів, фосфоритів, марганцевих і залізних руд, графіту, будівельних матеріалів. Певну роль у діяльності УГК відіграла його вчена рада і друкований орган – Вісник Українського відділення Геологічного комітету, інша друкована продукція, у т. ч. путівники геологічних екскурсій тощо.

Укргеолком очолювали впродовж його десятилітньої діяльності видатні вчені: В.І. Лучицький (1918–1924), Б.Л. Лічков (1924–1926), В.В. Різниченко (1927–1928).

Нині можемо інституційно диференціювати столітню історію геологічної служби України, яка сьогодні називається Державною і складається з більше ніж 20 послідовних етапів розвитку [5], серед яких відзначимо такі:

1. Український геологічний комітет (1918–1922).
2. Українське відділення Геологічного комітету (1922–1929).
3. Українське районне геологорозвідувальне управління (1929–1931).
4. Український геологорозвідувальний трест (1931).
5. Українське геологічне управління (1941).
6. Головне управління геології та охорони надр (Головгеологія УРСР, 1957).
7. Міністерство геології УРСР (1965).
8. Геологічне виробниче об'єднання (Укргеологія, 1988).
9. Державний комітет України з геології та використання надр (Держкомгеології, 1991).
10. Комітет України з питань геології та використання надр (1999).
11. Департамент геології та використання надр Міністерства екології та природних ресурсів України (2000).
12. Державна геологічна служба – урядовий орган державного управління у складі Мінекоресурсів України (2001).
13. Державна геологічна служба (зараз – Державний геологічний комітет України) як урядовий орган державного управління у складі Міністерства екології та природних ресурсів України (2005 – донині).

Геологічна служба України, незалежно від назви, організовує і втілює в життя певну програму, зазвичай планомірного геологічного вивчення надр України з метою забезпечення потреб народного господарства мінерально-сировинними ресурсами.

За даними сучасної Геологічної служби [4], Україна має потужну та розвинену мінерально-сировинну базу, чи не найкращу в Європі. Досить сказати, що, наприклад, у 1991 р. Україна забезпечувала 5 % світового видобутку мінеральної сировини. Країна за рахунок експорту гірничорудної сировини і виробів з неї отримувала понад 60 % валютних надходжень. Так було, коли більш-менш гармонізовано взаємодіяв трикутник: геологічна освіта – геологічна наука – геологічна галузь.

Список використаних джерел:

1. Геологічний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка / П. Білоніжка, О. Матковський, М. Павлунь, Є. Слишко. – Львів: ВЦ Львів. нац. ун-ту, 2010. – 520 с.
2. Геологія в Київському університеті / за ред. В. І. Павлишина. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2011. – 479 с.
3. Гошовський С.В. Державній геологічній службі України 80 років / С. В. Гошовський, Д. С. Гурський // Мінеральні ресурси України. – 1998. – № 1. – С. 3–5.
4. Гурський Д.С. Концептуальні засади державної мінерально-сировинної політики щодо використання стратегічно важливих для економіки країни корисних копалин: монографія / Д. С. Гурський. – Львів: ЗУКЦ, 2008. – 192 с.
5. Державна геологічна служба. – К.: ДГСУ, 2006. – 19 с.
6. Історія Академії України. 1918–1923. Документи і матеріали. – К.: Наук. думка, 1993. – 563 с.
7. История минералогических исследований на Украине: сб. науч. тр. / отв. ред. Ю. П. Мельник. – К.: Наук. думка, 1991. – 160 с.
8. Лазаренко Е.К. Развитие минералогии в Украинской ССР за 30 лет советской власти / Е.К. Лазаренко // Минерал. сборник. – 1948. – № 2. – С. 5–24.
9. Ларченков Е.П. Геология в Одесском университете / Е. П. Ларченков, О. П. Кравчук, А. О. Кравчук. – Одесса: Фенікс, 2009. – 532 с.
10. Макаренко Д.Є. Геологічній службі України – 80 / Д. Є. Макаренко // Минералог. журнал. – 1998. – № 1. – С. 3–7.
11. Макаренко Д.Є. Керманичі Інституту геологічних наук / Д. Є. Макаренко // 36.: Геологія в ХХІ столітті. – К.: Товариство "Знання" України, 2001. – С. 16–26.
12. Молявко Г.І. Геологи, географі: біографічний справочник / Г. І. Молявко, В. П. Франчук. – К.: Наук. думка, 1985. – 351 с.
13. Нариси з історії геологічних досліджень у Київському університеті / за ред. В. Г. Молявка і О. В. Зінченка. – К.: Рада, 1999. – 327 с.
14. Новик Е.О. История геологических исследований Донецкого каменноугольного бассейна (1700–1917) / Е. О. Новик, В. В. Пермяков, Е. Е. Коваленко. – К.: Изд-во АН УССР, 1960. – 531 с.
15. Оноприенко В.І. Володимир Іванович Лучицький / В. І. Оноприенко. – К.: Наук. думка, 1991. – 191 с.
16. Оноприенко В.І. Чирвинские / В.І. Оноприенко, М.В. Оноприенко. – М.: Наука, 2008. – 303 с.
17. Павлишин В.І. Основные закономерности минералообразования на ранних этапах развития земной коры / В. І. Павлишин, А. Н. Платонов, А. Н. Тарашчан // Минералог. журнал. – 1998. – С. 72–83.

References:

1. Bilonizhka, P., Matkovskiy, O., Pavlun, M., Slyvko, Ie. (2010). Heolohichnyi fakultet Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka. Vydannia druhe. Lviv: VTS Lviv. nats. un-tu, 520 p. [in Ukrainian].
2. Pavlyshyn, V.I. (Ed.) (2011). Heolohiia v Kyivskomu universyteti. Kiev: VPC Kyivskiy universitet, 479 p. [in Ukrainian].
3. Hoshovskiy, S.V., Hurskiy, D.S. (1998). Derzhavniy heolohichnyi sluzhbi Ukrainy 80 rokov. *Mineral Resources of Ukraine*, 1, 3-5. [in Ukrainian].
4. Hurskiy, D.S. (2008). Kontseptualni zasady derzhavnoi mineralno-sirovynnoi polityky shchodo vykorystannia stratezhichno vazhlyvykh dlia ekonomiky krainy korysnykh kopalyn. Monohrafiia. Lviv: ZUKTs, 192 p. [in Ukrainian].
5. Derzhavna heolohichna sluzhba. (2006). Kiev: DHSU, 19 p. [in Ukrainian].
6. Istoriia Akademii Ukrainy. 1918–1923. Dokumenty i materialy. (1993). Kiev: Nauk. dumka, 563 p. [in Ukrainian].
7. Melnik, Iu.P. (Ed.) (1991). Istoriia mineralogicheskikh issledovaniy na Ukraine. Sbornik nauchnykh trudov. Kiev: Nauk. dumka, 160 p. [in Russian].
8. Lazarenko, E.K. (1948). Razvitiye mineralogii v Ukrainsoi SSR za 30 let sovetsoi vlasti. *Mineral. sbornik*, 2, 5-24. [in Russian].
9. Larchenkov, E.P., Kravchuk, O.P., Kravchuk, A.O. (2009). Geolohiia v Odesskom universitete. Odessa: Feniks, 532 p. [in Russian].
10. Makarenko, D.Ie. (1998). Heolohichnyi sluzhbi Ukrainy – 80. *Myneralohycheskyi zhurnal*, 1, 3-7. [in Ukrainian].
11. Makarenko, D.Ie. (2001). Kermanychi Instytutu heolohichnykh nauk. U zb.: Heolohiia v XXI stolitti. Kiev: Tovarystvo "Znannia" Ukrainy, 16-26. [in Ukrainian].
12. Moliavko, G.I., Franchuk, V.P. (1985). Geologi, geografy. Biograficheskii spravochnik Kiev: Nauk. dumka, 351 p. [in Russian].
13. Moliavko, V.H., Zinchenko, O.V. (Ed.) (1999). Narysy z istorii heolohichnykh doslidzhen u Kyivskomu universyteti. Kiev: Rada, 327 p. [in Ukrainian].
14. Novik, E.O., Permiakov, V.V., Kovalenko, E.E. (1960). Istoriia geologicheskikh issledovaniy Donetskogo kamennougolnogo basseina (1700–1917). Kiev: Izd-vo AN USSR, 531 p. [in Russian].
15. Onoprienko, V.I. (1991). Volodymyr Ivanovych Luchytskyi. Kiev: Nauk. dumka, 191 p. [in Ukrainian].
16. Onoprienko, V.I., Onoprienko, M.V. (2008). Chirvinskie. Moskva: Nauka, 303 p. [in Russian].
17. Pavlishin, V.I., Platonov, A.N., Tarashchan, A.N. (1998). Osnovnye zakonomernosti mineraloobrazovaniia na rannikh etapakh razvitiia zemnoi kory. *Myneralohycheskyi zhurnal*, 72-83. [in Russian].

Надійшла до редколегії 10.11.17

V. Pavlyshyn, Dr. Sci. (Geol.-Min.), Prof.

E-mail: V.I.Pavlyshyn@gmail.com

M.P. Semenenko Institute of Geochemistry, Mineralogy and Ore Formation of the NAS of Ukraine

34, Acad. Palladina Ave., Kyiv, 03680, Ukraine,

A. Vyrshylo, Engineer

E-mail: antvi@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Geology

90 Vasylkivska Str., Kyiv, 03022, Ukraine

THE 100TH ANNIVERSARY OF GEOLOGICAL SERVICE OF UKRAINE

Geological and mineralogical investigations on the modern territory of Ukraine, prior to the establishment of the Ukrainian Geological Committee, were carried out mainly by the Department of Mineralogy (Mineralogy and Geognosy) of Kharkiv, Kiev, Novorossiysk, Lviv University, Yekaterinoslav Higher Mining School, as well as academic institutions, universities and natural communities of Austria-Hungary, Poland and Russia.

During World War I geologists began helping the front in Ukraine. They united in the hydro-geological organization "HydroSW" (Hydro-geological Department of the Hydrotechnical Works of the Southwestern Front), as well as in the Division of Raw Materials of the Kiev Military-technical Aid Committee, which became an informal branch of the Petrograd Commission of Raw Materials headed by A.Ye. Fersman.

The Regional Geological Council was created on the basis of these organizations after the war. It was headed by V.I. Luchitsky. He considered that since the main direction of the work of the Division of raw materials was geological research, it was logical to preserve and develop this particular direction, giving it the status of a permanent geological institution – the Ukrainian Geological Committee.

V.I. Luchitsky prepared a memorandum "On the Establishment of Ukrainian Geological Committee", in which he substantiated the scientific and practical practicability of establishing this institution, primarily for the geological study of the territory of Ukraine, and Committee draft statute.

The UGC statute postulates a very important thesis that the Committee will coordinate and consolidate all geological works that will be conducted on the territory of Ukraine. There was the following organizational step: negotiations with the Ministry of Trade and Industry, culminating with the approval UGC statute and staff on February 1, 1918 by the Government. This date marked the beginning of the official history of the Geological Survey of the Ukraine in the form of UGC. The first committee was elected at the meeting of the former Department of Raw Materials, which virtually united all the Kiev geologists.

Keywords: Ukrainian Geological Committee, Geological Service of Ukraine, V.I. Luchitsky, B.L. Lychkov, V.V. Reznichenko, V.M. Chyrvynsky.

В. Павлишин, д-р геол.-минералог. наук, проф.

E-mail: V.I.Pavlyshyn@gmail.com

Институт геохимии, минералогии и рудообразования им. Н.П. Семененко НАН Украины

пр-т Акад. Палладина, 34, г. Киев, 03680, Украина,

А. Виршило, инж.

E-mail: antvi@ukr.net

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,

УНИ "Институт геологии", ул. Васильковская, 90, г. Киев, 03022, Украина

УКРАИНСКОЙ ГЕОЛОГИЧЕСКОЙ СЛУЖБЕ – 100 ЛЕТ

До создания Украинского геологического комитета геолого-минералогические исследования на современной территории Украины осуществляли в основном кафедры минералогии (минералогии и геогнозии) Харьковского, Киевского, Новороссийского, Львовского университетов, Екатеринославского высшего горного училища, а также академические учреждения, университеты и общества естествоиспытателей Австро-Венгрии, Польши и России.

Шла Первая мировая война. На помощь фронту в Украине пришли геологи, объединившись в гидрогеологической организации "ГидроЮЗ" (гидрогеологическое отделение управления гидротехнических работ армий Юго-Западного фронта), а также в Отделе сырья Киевского комитета военно-технической помощи, который стал неофициальным филиалом Петроградской комиссии сырья, возглавляемой А.Е. Ферсманом.

С наступлением мира на базе этих организаций был создан Краевой геологический совет, который возглавил В.И. Лучицкий. Он считал, что поскольку основным направлением работ Отдела сырья были геологические исследования, то логично сохранить и развить именно это направление, придав ему статус постоянного геологического учреждения – Украинского геологического комитета.

В.И. Лучицкий подготовил записку "К вопросу о создании Украинского геологического комитета", в которой обосновал научную и практическую целесообразность создания этого учреждения, прежде всего для геологического изучения территории Украины, привел проект устава Комитета.

В уставе УГК было сформулировано архиважное положение о том, что Комитет будет координировать и объединять все геологические работы, которые будут проводиться на территории Украины. Далее пошли организационные шаги – переговоры с Министерством торговли и промышленности, которые завершились утверждением правительством устава и штатов Украинского геологического комитета 1 февраля 1918 г. Этой датой положено начало официальной истории Геологической службы Украины в форме УГК. Первый состав комитета был избран на заседании бывшего Отдела сырья, который фактически объединил всех киевских геологов.

Ключевые слова: Украинский геологический комитет, Геологическая служба Украины, В.И. Лучицкий, Б.Л. Личков, В.В. Ризниченко, В.Н. Чирвинский.